

Petras Bielskis

ŽMOGUS TURI VARDĄ

Kadaise prof. Vytautas Jakelaitis išvalgiai numatė Lietuvos mokyklinio teatro svarbą ir, kuriantis Klaipėdos universitetui, čia įsteigė mokyklinio teatro režisūros ir lituanistikos specialybę. Niekur kitur tokio darinio nerasite, tai buvo viena paklausiausių ir patraukliausių mokytojo specialybių. Per kelias dešimtis metų absolventai pasklido po Lietuvą, ir dabar daugelyje Lietuvos mokyklų mes turime unikalų Mokyklinį teatrą. Ir ne tik tai. Išradingi pedagogai lengvai integruoja dramą į kitas pamokas. Deja, tokia jau paruošta ir gyva idėja, veikianti idėja rimto valstybinio dėmesio taip ir nesulaukė. Viskas palikta mokyklos vadovybės valiai. Jei vadovas išmintingas – numes kelias valandas draminiam ugdymui. Bet kokia čia gali būti išmintis, jei veikiama pagal skaičiuotę: „Tam davė, tam davė, tam davė, o mažiausiam ir nebeliko.“

Bet šįkart ne apie tai.

Jau mūsų dienomis Londone, Kensingtono rūmuose, vyko paskaita apie žvėriškąją žmogaus prigimtį. Dabartiniai laikai kupini valstybinio terorizmo ir smurto, tas nežabotas žiaurumas, moralinis pakrikimas tarsi sumenkina ir temos aštrumą: na, ir kas čia tokio, kas čia gali būt naujo? Deja, yra šis tas naujo – paskaitą apie žvėrišką žmogaus proto prigimtį ir jo niekšingumą skaitė Aleksandras Nevzorovas. Taip, tas pats, kuris talkino sovietiniam OMON'ui trypiant mūsų Nepriklausomybę, sukūrė šmeižikiškai nedorą filmą apie lietuvių norą būti laisviems „Mūsiškiai“ (*Hauu*), aktyviai veikė imperijos pusėje žudant čekėnus... Keista, kai žvėriškas žmogus kalba apie žvėrišką žmogaus prigimtį.

Bet ir ne tai svarbiausia.

Lektorius aiškina: „Žmogaus protas primityvus. Jis automatiškai nepadaro mūsų žmonėmis. Kol nesam išlavinti ir išmokyti – mes tik gyvuliai. Bet net ir išmokslinti liekam gyvuliais. Pagrindinis žmogaus dresuotojas – kultūra. Ir vienintelis žmogaus pranašumas tas, kad jis tarp savo gentinių gyvulių karalijoje lengviausiai dresuojamas.“ Man atrodo, kad čia suplakamos kelios sąvokos: civilizacija ir kultūra. Jauni, stiprūs vyrai, gerai išmanantys elektroninę ar lazerių technologiją, lengvai gali nušluoti Grozną ar Alepą nuo žemės paviršiaus, sušaudyti Maidaną, sutraiškyti šimtus

tūkstančių žmonių, ištrinti iš žemėlapių Tibeto valstybę, išnaikinti Krymo totorius. Su kultūra tai nieko bendra neturi. Civilizacijai pakanka išdresuoto žinojimo, o kultūros pagrindą sudaro dvasia, dieviškumas. Žvėries instinktų sutramdymas – sena kaip pasaulis žmogaus problema. Žvėris irgi prakalbo apie kultūrą. Kultūra. Kaip svarbu, kad kultūra yra siejama su žmoniškumu.

Viena efektyviausių humanizmo ugdymo formų yra vaidinimas. Vaidinimas, kaip žmogaus kultūros ir dvasios dalis. Vaidinimas glūdi žmogaus prigimtyje, tai visatautinio bendravimo pagrindas nuo neolito laikų (o tikriausiai nuo dar seniau), ir mūsų valstybės pradžioje buvo vaidinimas. Žmogus, kalbėdamas kito vardu, pamato ir savo dvasios bėdas, išmoksta atjausti kitą, pratinasi girdėti ir įsiklausyti į kito vargą, mato ne priešą, o žmogų, panašų į save. Galiausiai pašaukia jį vardu, vardas išskiria iš minios. Tik tada pamatoma, kad už žmogaus yra dar kažkas, didesnis ir protingesnis už jį, kad jį globoja angelas. Taip žmogus tolsta nuo žvėries. Civilizacija to nemato.

O, kaip sunku artėti į žmogų, kaip sunku atsiplėšti nuo žvėries!

Žmogų reikia kurti visomis galiomis. Ypač svarbu nepražiopsoti laiko ir progos į tą savikūros procesą įtraukti jauną žmogų.

2016 m. rugsėjį Klaipėdoje teologijos mokslų daktaras Tomas Kiauka subūrė kultūros veikėjų bendruomenę. Ir jau pirmame susitikime pasigirdo nerimastis, kad mokyklose naikinamos vaidybinės grupės arba mokyklų teatrai (Benas Šarka). Tai negi norima pasakyti, kad mokyklų vadovai yra mažiau protingi už A. Nevzorovą?

Klaipėdos universiteto pašaukti, į savo alma mater, į mokyklinių teatrų festivalį „Aitvarai – 2016“ lapkričio 25 d. sugužėjo aštuoni moksleivių teatrai iš visos Lietuvos. Jų vedliai – pasišventėliai, kurie turi Dievo pašaukimą ir gebėjimą kurti žmogų. Visi jie Klaipėdos universiteto absolventai, mokytojai režisieriai. O juk atvyko tik labai maža jų dalis. Jei suvažiuotų visi, vaidintų savaičių savaites.

Mokyklinis teatras kelia sau bent du uždavinius – bendrakultūrinį ir pedagoginį. Mokyklinio teatro vadovas per žaidimą stengiasi surasti ir atskleisti įgimtus vaiko gebėjimus, o aktorinio profesionalumo ar meistriškumo įgūdžių, jei reikės ir norės, jis galės įgyti vėliau specialiose teatrinėse mokyklose. Koks tas kelias? Kaip jis veda į mokyklinio teatro pakylą ir į vaiko sąmonę?

Klaipėdos karalienės Luizos jaunimo centro vaidybos studijos mokinukams sukonstruojama žaidybinė aikštelė prie jūros. Režisierė R. Svytytė E. Mieželaičio kūrybos motyvais sukuria scenarijų – pasaką „Neringa, žvejo dukra“. Vaikams paliekamos laisvos rankos – ką nori, tą daryk, kurk savo pasaulį. Viską daro patys vaikai: judindami dideles drobulės imituoja jūros bangas, iš sumestų į krūvas prikimštų maišų sukuria smėlio kopas. Pajūrio ženklai – ir žaidimas pajūriškas. Slėpdamiesi po banguojančiomis drobulėmis, jie panyra į jūrą ir vėl iškyla, kopdami maišų krūvomis ne tik išgyvena tikrą fizinę būseną, bet ir sukuria realų geografinės erdvės įvaizdį. O kaip vaikui plonom rankelėm ir laibu balseliu sukurti jūros pabaisą ar raganą? O vaizduotė, o fantazija? Filologai sako, kad tai sinonimai. Visai ne. Vaizduotė atkuria žinomus pasaulius, o fantazija sukuria naujus, nebūtus pasaulius. Vaikai pasigamina dideles lėles, išverstom akim, išdribusiais liežuviais. Lėlių vedžiotojas lyg susilieja su pabaisa. Štai pedagoginis tikslas – pasiekti tos lėlės ir vedžiotėjo vienovės, žaidybinio susitapatinimo. Tai žaidimas, bet kartu ir ugdymas. Neringa skleidžia atjautą, kartu su Nagliu gina skriaudžiamą žmogų ir toliau vaiko sielą nuo žvėries.

Niekas neatsiranda tuščioje vietoje. Kadaisė garsus Juozo Miltinio Panevėžio teatras paliko ryškų pėdsaką miesto kultūroje. Jo vardo gimnazija dar 1993 m., viena pirmųjų respublikoje, įsisteigė teatro klases. Joje kas antri metai organizuojamas analogų nei Lietuvoje, nei Europoje neturintis jaunųjų dramaturgų konkursas. Nuo 1997 m. jaunieji literatai iš visos Lietuvos siunčia savo dramaturginius bandymus į Panevėžį, rimti žmonės skaito, teikia konsultacijas, labiausiai pavykusias dramas stato, siūlo kitų mokyklų teatrams. Jau sudarytos ir išleistos kelios mokyklinės dramos knygos. Originalių pjesių sukaupta daugiau nei keli šimtai. Kas metai laukdavome spektaklių pagal tuos draminius bandymus. Ir būdavo įdomių atradimų, atveždavo naujus spektaklius net keli teatrai.

Deja, šiais metais panevėžiečiai pasirinko estų dramaturgo R. Kudu pjesę „Rašinys, parašytas stovint ant galvos“ (rež. A. Želvys).

Vaikų teatrai išeina ir į platesnius vandenis. Kaimyninių šalių bendravimas – jokia naujiena. Tauragės vaikų teatras jau keletą metų atlieka lietuvių kultūros ambasadoriaus vaidmenį Gruzijoje. Klaipėdos festivaliui Tauragės Pilies teatras (rež. J. Kazlauskienė) pristatė neregėtą vaidinimo ir kino derinį. Matėme, kaip lietuvaičiai Gruzijos miestų gatvėse šoka lietuvių ir gruzinų liaudies šokius, gruzinų kalba vaidina trumpas sceneles, o

juos apsupusi minia ploja, pilni balkonai skarelėmis mosuojančių žiūrovų. Į festivalį atvykęs choreografas Zaza Šalamberidzė kalbėjo apie Gruzijos karą ir Lietuvos prezidento Valdo Adamkaus vizitą į priešų apšaudomus miestus. Gruzija to negali pamiršti. Todėl jis atvyko čia, todėl padeda Tauragės Pilies teatrui ir nuolat jo laukia savo tėvynėje. Režisierė ir mokytoja J. Kazlauskienė tam skiria visą savo gyvenimą – ir jos skatinami vaikai per vaidinimą atsigręžia į žvėrį išmintingu veidu.

Neprisimenu metų, kad respublikiniame „Aitvarų“ festivalyje nedalyvautų Klaipėdos Ažuolyno gimnazija. Jos spektakliai visada būdavo išskirtiniai. Šiomet nedalyvauja. Kažkas yra atsitikę, ir tai kelia susirūpinimą. Viena garsiausių ir veikliausių respublikoje dramos mokytojų, daugybės spektaklių ir net filmų autorė, teatrologijos magistrė Audra Lenkauskienė, čia dirbusi daug metų, lyg ir išėjo, pasitraukė. Matyt, ir į jos neramią galvą įsmigo žvėries žvilgsnis. Šiame festivalyje ji jau atstovauja Klaipėdos karalienės Luizos jaunimo centro vaikų teatro kolektyvui. Jie vaidina D. Lipskerovo dramą „Upė ant asfalto“. Jos režisūrinis darbas labai ryškus – tikslios konstrukcijos, nuosekli veiksminė analizė. Ši režisierė kadaise yra sakiusi: „Matyti, kaip vaikas patiria atradimo džiaugsmą – vienas labiausiai džiuginančių dalykų mokytojo darbe. Pedagogas vis turi kilstelėti vaiką. Taip ir vyksta ugdymo procesas, pamažu kartelę keliant vis aukščiau ir aukščiau. Bet negalima pamiršti, jog vaidina vaikas, ne profesionalus aktorius.“ Būtent tokia metodinė nuostata svarbi ir šiame spektaklyje. Ir ne tik šiame.

Kretingos vaikų teatrui vadovauja jau kelios Klaipėdos universitete parengtų vaikų teatrų režisierių kartos, jis turi senas ir geras tradicijas, bet ši kartą pasirinkta R. Bredberio pjesė „Pienių vynas“ (rež. A. Antulienė) veda į geranorišką diskusiją. Draminė situacija lemia, kad personažai aki-vaizdžiai neatitinka atlikėjų fizinių duomenų: paaugliai turi vaidinti senukus, mažas mergytes ar kurti iš nieko laimės mašiną. Pirmiausia, kaip scenoje atkurti ar sukurti, o gal parodyti personažus, neatitinkančius realios duotybės – mažus vaikus, nukaršusius senelius, fiziškai luošus žmones, milžinus ar nykštukus? Jų fizinės ir dvasinės savybės nepažinios vaikui, nepasiekiamos, nesuprantamos dėl patirties stokos.

Tokiais atvejais režisieriui reikėtų galvoti apie žanro galimybes ir jų panaudojimą. Galbūt artėti prie parodijos, pasirinkti senio ar mažo vaiko charakteringus ženklus, dėlioti būdingų detalių mozaiką. Iš ko mes

atpažįstame varną ar balandį, kaip suvaidinti žvirbliuką ar šarką, sraigę ar ežiuką? Jie visi skiriasi savo elgesiu ir ritmu. Tuo labiau skiriasi žmonės. Kiekvienas amžiaus tarpsnis turi savą ritmą, savus vertinimus. „Pienių vyno“ senukai jau pakeliui į vaikystę, o kringiškių spektaklyje jie pilni energijos ir jauno azarto.

O kaip suvaidinti laimę? Reikia sukurti namus. Ir teatras yra visai arti to: tėtis kartu su vaikais kuria žaislus, mama dengia kalėdinį stalą. Namai – tai šeima, o šeima ir yra laimė.

Palangos „Grubusis teatras“, deja, atvežė pjesę suaugusiesiems. J. Singo „Šaunuolis iš Vakarų pakrantės“ savo tematika gal kiek per „kietas“ paauglių, o tuo labiau vaikų publikai. Vargu ar režisierius Virginijus Milinis mano, kad liaudinio vaidinimo esminė savybė yra grubumas. Tik B. Brechtas yra pasakęs, jog „liaudies pjesė pilna grubių juokų, sumaišytų su sentimentalumu, griozdiškos moralės ir pigaus seksualumo. Norint vaidinti liaudies pjesėse, reikia mokėti tik natūraliai kalbėti ir naiviai gėrėtis savimi.“ Režisierius daugeliu savo spektaklių yra paneigęs tą tezę, kaip visiškai nebūdingą mūsų teatrinei kultūrai. Teatro istorija kaip vieną estetiškiausių prisimena jo pastatytą spektaklį H. Zudermano „Jonas ir Erdmė“. Naujausiame spektaklyje tos elegancijos lyg ir trūko: dėmesio centre atsiranda sūnus, kuris niekaip negali pribaugti tėvo, o šis blaškosi po sceną su natūralistiškai ištaškytu kruvinu kiaušu. Nors temai reikėtų visą dėmesį sutelkti ne į žmogžudystę, o į gando sklidimo visuomeninę patologiją.

Mokyklinio teatro gerbėjus jau daugelį metų stebina Gargždai. Šiais metais jie išsiskyrė ne tik dalyvių gausa, lietuvišku, jaunimui aktualiu repertuaru, bet ir teatrų skaičiumi – atvyko du aukštesniųjų klasių gana pajėgūs kolektyvai.

Režisierė R. Rusteikienė apie dvidešimt „Vaivorykštės“ gimnazijos jaunuolių subūrė į vaidinimą „Nėra baltų durų“ (pagal Vytauto Račicko knygą „Baltos durys“). Jau pačioje spektaklio ir knygos pavadinimo antitezėje užkoduoja vaidinimo mintis – taip skaitoma režisūrinė pozicija. O suvaldyti tokį būrį gimnazistų, kurių širdyje ugnis, o galvoje – galai žino kas, yra mokytojo ir režisieriaus žygdarbis. Ir ne tik suvaldyti, bet ir drausmingai, organizuotai žaisti su jais žmonių likimus. Įdomiai pasipasaoko pagrindinį Geno vaidmenį atlikęs gimnazistas Kristupas Polekaskas: „Iš pradžių stengiausi vaidinti, tačiau supratau, kad teatre svarbiausia būti savimi, drąsiai parodyti savo jausmus.“

Ką reiškia ši taupi frazė? Ar tai, kad teatras – ta vieta, kur gali būti savimi? Pirmiausia, tai pagyrimas mokyklinio teatro režisieriui, kuris žino būdus, kaip atskleisti gimnazisto gebėjimus. Leisti būti savimi – reiškia sukurti tokias žaidimo sąlygas, tokią ženklų sistemą, kad atlikėjas galėtų veikti be specialiai suformuotų profesinių įgūdžių.

Antrasis, Gargždų laisvalaikio centro jaunimo teatras, savo spektakliu „Sudie, idiotai“ (aut. Justas Tertelis, rež. Laimonas Dirškus) sukelia pagundą permąstyti keletą svarbių mokykliniam teatrui problemų. Pati pjesė daug kur nagrinėta, aptarta. Svarbu suvokti, apie ką kalbama ir kaip kalbama. Pjesės centre – Martynas, jaunas vaikinąs, už kurį kalba arba kurį gina irgi jaunas, labai charizmatiškas Karolis Norvilas. Kažkas atsitiko, ir jį apipuolė. Taip, jį tiesiog apipuolė! Vyksta kryžminis tardymas arba psichologinis smurtas – šeši prieš vieną. Sakoma, kad tiesa būna rami ir individuali, o netiesa – isteriška ir kolektyvinė. Kas tie klausiantieji, kokie ir kam skirti tie klausimai? Taip teisuoliai abejingais veidais, svarbiausia, pagrįstai argumentuodami, išstumia žmogų iš gyvenimo. Vienaime Vasilijaus Šukšino apsakyme yra tokia scena, kai chroniškas girtuoklis įgrūda niekuo dėtą savo kaimyną į šiukšlių vamzdį ir džiūgauja: „Svarbiausia, kad pečiai pralįstų, o visa kita jau savaime...“ Būtent taip pasireiškia baisiausia teisybės neteisybė ir barbarizmas, pjesėje parodomos pačios nuožmiausios žvėries iltys.

Ko dar vis stinga daugumai gerai organizuotų mokyklinių teatrų? Ko reikia mokytis iš „pašauktojo į Dievo vynuogyną“ režisieriaus Laimono Dirškaus? Nesugebame valingai valdyti dėmesio, nemokame klausyti partnerio, neišnaudojame arba prašokame tarputeksčius. Vaidinimas vyksta ne tik kalbant – gal net svarbiau ir įdomiau, kai personažas ieško būdų, kaip atsakyti. Atsakymas turi gimti klausant partnerio. Ir dar apie dėmesį scenoje. Laimono mokytojas V. Masalskis į savo teatrą įvedė ritmiką, ir artistas nebegali spektaklio metu ganyti varnų, jis privalo sekti natas it smuikininkas. Matyt, iš čia tas L. Dirškaus gebėjimas pasiekti tokio muzikalaus susiklausymo trupėje. Žinoma, aktorius K. Norvilas turi Dievo dovaną, bet visur jaučiama dirigento ranka. Kaip tiksliai keičiasi scenos, kaip tardymą išstumia retrospektyvūs tikro gyvenimo inkliuzai. Tardymas ir inkliuzai yra nuolatinėje priešpriešoje. Martynas sėdi, apsimeta abejingu, bando gudriai išvengti atsakymo, delsia ieškodamas tinkamo varianto, lyg loštų šachmatų partiją, ir staiga metasi į kitą plokštumą, kur reikalinga

jėga, temperamentas. Prisiminkite prostitutės, sutenerio, šlepečių sudegimimo scenas. Ypač sutenerio sceną. Jį, stambų ryklį, nuolat šmirinédama lydi smulkmė, nusikaltėlių pasaulyje vadinama „šestiorka“. Tas „šestiorka“ sukasi kaip vijurkas, puldamas, atsitraukdamas, plastiškas kaip breiko šokėjas. Sutenerio dengiamas, jis yra nebaudžiamas, skriaudžia už save stipresnius. Jiedu yra viena. Grupinis personažas. Nuimk „šestiorką“ – ir suteneris, ir visa scena neteks spalvų. Be to, sugrius visa sistema: iš vienos pusės teisuolių klanas, iš kitos – „šestiorkų“ klanas, o tarp jų – vienas Martynas.

Martynas ar Naglis nėra šiaip sau daiktų vardai. Teatras taip įvardija skirtingus likimus, kuriuose mes atpažįstame savo likimus.

Ir teatras ne visada tampa kultūros reiškiniu. Tik tada, kai jis užstoja skriaudžiamą žmogų, kai atkuriamas tautos ar žmogaus likimas. Vėl apie žmogiškumą, vėl apie žmogų, vėl apie kažką, stovintį už žmogaus.

P. S. Pagrindinis prizas, pereinamoji tautodailininkų dailiai išdrožta vaza, vienbalsiai buvo paskirtas Gargždų laisvalaikio centro jaunimo teatrui už J. Tertelio „Sudie, idiotai“ (rež. L. Dirškus) spektaklį.